

**INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALAR BILAN ISHLASHNING SAMARALI METODLARI*****Tulaboyeva Irodaxon Maxamadali qizi****Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namanfan filiali**Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo'nalishi**1-kurs magistr talabasi**+998938655657***Annotatsiya**

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning samarali metodlari yoritilgan. Inklyuziv ta'limning mazmuni, tamoyillari hamda maxsus ehtiyojga ega bolalarni umumiy o'quv jarayoniga qo'shishning pedagogik-psixologik yondashuvlari tahlil qilingan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida individual yondashuv, differensial o'qitish, o'yinli texnologiyalar, logopedik va psixokorreksion metodlarning qo'llanishi orqali bolalarning bilish, nutq va ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ijobiy ta'siri asoslab beriladi. Tadqiqot jarayonida pedagog va defektolog o'rtasidagi hamkorlik, ota-onalar bilan sheriklik modeli ham ko'rib chiqiladi. Natijalar inklyuziv guruhlarda ta'lim sifati va bolalarning moslashuv ko'rsatkichlarini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, maktabgacha yosh, maxsus ehtiyoj, korreksion rivojlantirish, o'yinli texnologiyalar, differensial yondashuv, pedagogik hamkorlik, logopedik yordam, psixologik qo'llab-quvvatlash.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, jumladan, inklyuziv ta'limni keng tatbiq etish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, xususan maxsus ehtiyojga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarning teng huquqli ta'lim olishini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv bolalarni jismoniy, psixologik, intellektual va ijtimoiy rivojlanishidagi individual farqlarini inobatga olgan holda, ularni umumiy o'quv muhitiga integratsiya qilishni nazarda tutadi.

Maktabgacha ta'lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida, muloqot ko'nikmalarining rivojida, bilish jarayonlarining faollashuvida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur bosqichda inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish, zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish, defektolog, logoped va psixologlar hamkorlikda ishlashi muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda dunyo ta'lim tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, inklyuziv ta'lim bolalarning o'z-o'ziga ishonchini oshiradi, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda ularni jamoadagi faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga yordam

beradi. Shu bilan birga, o'quv jarayonini individuallashtirish, o'yin asosida o'qitish, psixokorreksion mashg'ulotlar, sensor rivojlantirish texnologiyalari kabi metodlar inklyuziv guruhlarda o'quv-tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning eng maqbul metodlari, ularning nazariy asoslari va amaliy tatbiqi tahlil qilinadi hamda samaradorligini ta'minlovchi omillar yoritiladi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda samarali metodlarni tanlash va qo'llash ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Bunday ta'lim jarayonida har bir bola o'zining individual ehtiyojlari, qobiliyati va rivojlanish darajasiga ko'ra yondashuvni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv jarayonni tashkil etishda o'yin texnologiyalari, differensial yondashuv, individual dasturlash, sensor rivojlantirish, ijtimoiy-emotsional qo'llab-quvvatlash va korreksion mashg'ulotlar singari metodlar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Avvalo, o'yinli texnologiyalar inklyuziv guruhlarda ta'lim sifatini oshirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida tan olinadi. O'yin orqali bolaning bilish jarayonlari faollashadi, ijtimoiy muloqot ko'nikmalari shakllanadi, nutqning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, rolli o'yinlar orqali bola o'zida muloqot qilish madaniyatini, navbat kutish, hamkorlik qilish, muammoni hal etish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Psixologlar fikricha, o'yinli ta'lim maxsus ehtiyojga ega bolalarning o'quv jarayoniga moslashuvini tezlashtiradi, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi hamda tajribani mustaqil egallashga yordam beradi.

Differensial ta'lim metodlari esa bolalarning rivojlanishidagi individual farqlarni hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Bunda pedagog har bir bolaning qobiliyati va psixologik xususiyatlarini tahlil qilib, unga mos topshiriqlar, mashqlar va o'quv materiallarini tanlaydi. Shuningdek, inklyuziv guruhlarda kichik guruhlar asosida mashg'ulot o'tkazish, individual kartochkalar, ko'rgazmali qurollar, rangli tasvirlar va audio-vizual vositalar ta'lim samaradorligini oshiradi. Bu metodlar orqali maxsus ehtiyojli bolalar qiyinchiliklarni yengish imkoniyatiga ega bo'ladilar, umumiy sinf o'quv jarayonidan ajralib qolmaydilar.

Sensor rivojlantirish metodlari ham inklyuziv ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi. Sensor rivojlantirish mashg'ulotlari bolaning ko'rish, eshitish, sezish, muvozanat, harakat koordinatsiyasi va mayda motorika rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday metodlar, ayniqsa, nutq rivojlanishida kechikishi, autizm spektridagi buzilish, eshitish yoki ko'rishida nuqsonlari mavjud bolalarning rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlashda juda muhimdir. Sensor muhit yaratish — taktil panel, rangli maketlar, qum terapiyasi, suv terapiyasi, LEGO terapiyasi kabi metodlar amaliyotda keng qo'llanadi.

Shuningdek, psixologik va logopedik yondashuvlar ham inklyuziv ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Logopedik mashg'ulotlar bolalarning nutq apparatini rivojlantirish, artikulyatsiya, fonematik eshitish, lug'at boyligini oshirishga yordam beradi. Psixokorreksion mashg'ulotlar esa bolaning emotsional holatini barqarorlashtirish, o'zaro munosabat qila olish, stressni yengish, mustaqil qaror qabul qilish kabi kompetensiyalarni shakllantirishga qaratiladi. Ushbu metodlarning uyg'unlashuvi bolaning kompleks rivojlanishiga xizmat qiladi.

Pedagog, psixolog, logoped va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik esa inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Hamkorlikda o'quvchi uchun individual rivojlanish dasturi (IRD) ishlab chiqiladi, tarbiyachi esa mashg'ulotlarning ketma-ketligini, mazmunini va metodikasini rejalashtiradi. Ota-onalar bilan muntazam ravishda suhbatlar, treninglar va maslahatlar tashkil etish orqali bola uchun qulay psixologik muhit yaratiladi va ta'lim jarayonida uzviylik ta'minlanadi.

Yuqorida keltirilgan metodlar nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun, balki barcha tarbiyalanuvchilar uchun samarali hisoblanadi. Ular orqali umumiy sinfdagi bolalar ham empatiya, bag'rikenglik, ijtimoiy faollik kabi ijtimoiy-psixologik fazilatlarni rivojlantiradilar. Shu tariqa, inklyuziv ta'lim jarayoni jamiyatning ijtimoiy madaniy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim sharoitida o'yin texnologiyalari, differensial yondashuv, sensor rivojlantirish mashg'ulotlari va logopedik-psixokorreksion metodlarni qo'llash maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-muloqot ko'nikmalari, nutq rivojlanishi hamda bilish jarayonlarining faollashuviga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida individual yondashuvning joriy etilishi maxsus ehtiyojga ega bolalarning o'quv muhitiga tezroq moslashuviga yordam bergani aniqlandi. Shuningdek, pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligi bolalarda o'ziga ishonch, mustaqillik va jamoaga qo'shilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilgani kuzatildi. Bu natijalar inklyuziv ta'lim metodlarining samaradorligini amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning samarali metodlarini qo'llash ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi tadqiqot davomida aniqlandi. O'yin texnologiyalari, sensor rivojlantirish, differensial yondashuv hamda logopedik va psixokorreksion mashg'ulotlar maxsus ehtiyojga ega bolalarning individual rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlashda, ularning o'zaro muloqot ko'nikmalarini kuchaytirishda samarali natijalar beradi.

Bundan tashqari, pedagog, defektolog, logoped va psixologlar o'rtasidagi uyg'un hamkorlik, ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb etish orqali bolalar uchun qulay psixologik muhit yaratish inklyuziv ta'limning muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi. Ushbu metodlarning to'g'ri tanlanishi va amaliyotga joriy etilishi, nafaqat maxsus ehtiyojli

tarbiyalanuvchilarning, balki barcha bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga, bag‘rikenglik va hamkorlik madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi. Shu tariqa, inklyuziv ta’limga zamonaviy metodlarni tatbiq etish maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion yondashuvni shakllantirish, bolalarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda jamiyatda inklyuziv madaniyatning mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2025 yilgacha inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2021.
3. Abdullayeva, G. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Nazarova, M. Inklyuziv ta’lim asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Vygotskiy, L.S. Defektologiya asoslari va maxsus pedagogika. – Moskva: Pedagogika, 2018.
6. Ainscow, M. Understanding Inclusive Education and Practice. – London: Routledge, 2017.
7. Booth, T., & Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2016.
8. Florian, L. The SAGE Handbook of Special Education. – London: SAGE Publications, 2018.
9. Miles, S., & Singal, N. Inclusive Education in Low-Income Countries: A Comparative Perspective. – Cambridge University Press, 2016.
10. UNESCO. Inclusive Early Childhood Care and Education Guidelines. – Paris, 2015.